

A Tisza-tó turisztikai potenciálja¹

MICHALKÓ GÁBOR²

Abstract

Touristic potential of Lake Tisza

Similar to absurdity (from the viewpoint of geography of tourism) of comparisons between Lake Balaton and Adriatic seaside (Croatia) occurring in the media year by year, drawing parallels between Balaton and Lake Tisza is a futile undertaking. In spite of this Lake Tisza was referred to as „Balaton of the Great Plain” even in the years immediately following the change of power (early 1990s).

It was claimed that the lake would be able to meet recreational demands of the population of the eastern regions of Hungary in a reliable way and at reasonable expenses. International tourism was expected to be represented by Austrian tourists as at that time Germans rarely visited the areas located beyond the Danube.

For the time being Lake Tisza is a favourite of tourism policy. Tourism management and marketing has been organised in the region to support the efforts to maintain and increase competitiveness. Its zone of attraction (as in the case of the Tisza Valley as a whole) is mainly restricted to Hungary, and foreign visitors registered in the surrounding settlements have been decreasing steadily over the past years.

In contrast to areas situated north and south within the Tisza Valley, Lake Tisza enjoys a favourable geographical setting. Being the reservoir of the hydrocascade Tisza II constructed above Kisköre between 1967–1973 it is less endangered by natural hazards (floods, water pollution) or the effects might be mitigated. After the realisation of Vásárhelyi Project similar nuisances caused to tourism would be reduced to a minimum. This relatively stable physical environment encourages the investors to create attractions and to develop infrastructure and superstructure for tourism.

In the framework of a research program on natural, economic and social processes related to flood control in the wider environment investigations have been carried out about the size of tourist potential, with a special reference to attractions.

Whether the latter are really sufficient to convert expectations into economic return and social effects. Major changes of the tourist market since 1990 are monitored by settlements and an empirical research aimed at the evaluation of tourist attractions and conducted in summer of 2004 is presented.

¹ A tanulmány alapját képező kutatások lebonyolítására az OTKA T 038 394 és T 046 074 sz. pályázatainak keretében került sor.

² MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 1112 Budapest, Budaörsi út 45. E-mail: michalko@helka.iif.hu

Bevezetés

Ahogy a Balatonnak a horvát tengerparttal történő, a média révén évről-évre előkerülő összehasonlítása turizmusföldrajzi abszurdum, úgy a Balaton és a Tisza-tó relációjában sem szerencsés párhuzamokat keresni. Ennek ellenére Magyarország turizmusában a Tisza-tóra még a rendszerváltozást követő első években is „az Alföld Balatonja”-ként tekintettek, amely lehetőséget biztosíthatna a K-i területek lakosságának vízparti üdülési igényeit biztonságosan és kedvezőbb árfekvésben kielégíteni (TARNÓY A. 1991). A nemzetközi forgalomban pedig a német üdülőturisták – a Duna vonalát akkoriban ritkán átlépő – kereslete helyett a hazánktól É-abra és K-ebbre fekvő országok állampolgárainak érkezésére számítottak. Napjainkra a Tisza-tó a turizmuspolitika „üdvökéjévé” vált, önálló regionális turizmusirányítás és marketingszervezet segíti versenyképességének megteremtését, fejlesztését. Vonzerejét – ahogy a Tisza-völgyről általában elmondható – elsősorban a belföldi forgalomban fejt ki, a környező településeken regisztrált nemzetközi kereslet az utóbbi években fokozatosan visszaesett.

A Tisza-tó – szemben a tőle É-ra és D-re fekvő Tisza-völgyi tájakkal – abban a szerencsés helyzetben van, hogy az 1967–1973 között megépített Tisza II. (más néven Kiskörei) vízlépcső üzembe helyezésének köszönhetően kevésbé van a természeti csapások (árvíz, vízszennyezés) tisztításainak kitéve, ill. azok negatív hatásait képes kiküszöbölni, mérsékelni. A Vásárhelyi-terv megvalósításával az utóbbi évek nagyobb árvizei által okozott, idegenforgalomra hatást gyakorló károk még tovább redukálhatók (MICHALKÓ G. 2002; DAVID L. 2004). A környezet állapotára amúgy érzékeny piac – amely a legapróbb kedvezőtlen hírre is képes pánikszerűen reagálni – már most is viszonylag stabil természeti feltételekkel találkozhat ebben a térségben, így a beruházók számára a vonzerők, az infra- és a szuprastruktúra fejlesztése más Tisza menti tájakkal összehasonlítva kevésbé kockázatos (MICHALKÓ G. 2003).

Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetben zajló „Az árvízvédelemmel kapcsolatos természeti, gazdasági, társadalmi folyamatok földrajzi szemléletű vizsgálata Tisza menti mintaterületeken” elnevezésű kutatási program megvalósítása során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy egy ilyen viszonylagos stabilitással rendelkező tiszai táj mekkora idegenforgalmi potenciált képvisel, vagyis a fogadóképességének legfontosabb elemei – különösen a vonzerői – valóban alkalmasak-e arra, hogy a térséggel kapcsolatos reményeket gazdaságilag és társadalmilag számottevő eredményekre konvertálják. Ennek megválaszolása érdekében települési szinten tekintjük át a turizmus piacának 1990 óta bekövetkezett legfontosabb változásait, majd egy 2004 nyarán elvégzett, a vonzerők minőségét hivatott empirikus kutatás eredményeit elemezzük.

A Tisza-tó turizmusföldrajzi lehatárolása

A Tisza-tó földrajzi értelmezése elsősorban arra a 127 km² vízfelületű, 35 km hosszú mesterséges tóra vonatkozik, amelyet a Kiskörénél 1973-ban megépített duzzasztómű mögött a Közép-Tisza vidékén hoztak létre. A Tisza-tó alapvetően egy olyan vízgazdálkodási létesítmény, amely csak nevében és tájképi mivoltában tükrözi egy tóról a fejekben élő általános képet, hidrológiai értelemben egy síkvidéki átfolyásos tározó, amelynek vizét a téli hónapokban leürítik. Tekintettel arra, hogy 1973–1990 között nem történt számottevő módosulás a Kiskörei vízlépcső duzzasztott terében (a létesítmény alapvető gazdasági célkitűzései közül leginkább a villamosenergia-termelés valósult meg), a tározótérben természetvédelmi szempontból értékes ökoszisz-

téma fejlődött ki, a tartóssá vált duzzasztási szint a 20. sz.-i szabályozást megelőző időszakhoz hasonló életteret hozott létre (TARNÓY A. 1991).

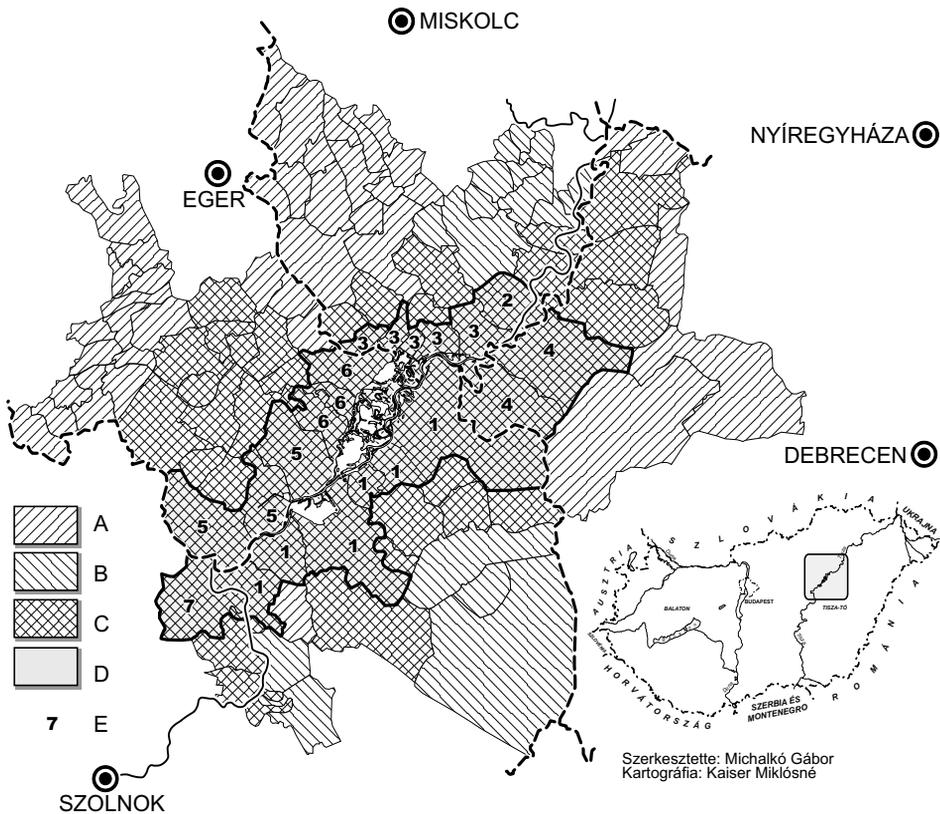
A rendszerváltozást követően a ki nem használt idegenforgalmi lehetőségek és a természetvédelem kérdése egyaránt a területfejlesztési politika fókuszába került a Tisza-tó térségében. Különböző kutatásokban igyekeztek feltárni, hogyan teremthető összhang az ökológiai adottságok fenntartható szempontú hasznosítása, a turizmus fejlesztése és a helyi lakosság életszínvonalának, gazdasági teljesítőképességének emelése érdekében (TÓZSA I. 1992; KOVÁCS Z. 1992; CSORDÁS L.–KOVÁCS A. 2003). Egyes szerzők arra is rámutattak, hogy a jövőbeni térhasználatban a turizmus mellett a mezőgazdaság is fontos szerepet fog kapni (FEHÉR A.–KURUCZ Gy. 1993). A kezdeti várakozásokból mára Magyarország egyik idegenforgalmi gócpontja fejlődött ki, amely azonban magán hordozza hazánk területi rendszerének összes gyermekbetegségét.

A Tisza-tó turizmusföldrajzi szempontú értékelésénél elsődleges feladatnak tekintjük a térségben a közelmúltban megindult intézményesülési folyamatok megfigyelését. A Tisza-tó kiemelt üdülőkörzethez történő meghatározásával az 1998-ban elfogadott Országos Területfejlesztési Konceptióban³ találkozhatunk, amely dokumentum fokozott állami szerepvállalással a minőségi turizmus komplex fejlesztését tűzte ki célul ezen a tájon. A Központi Statisztikai Hivatal által kiadott Területi Számjelrendszer (2004) szerint 21 vízparti települést sorolhatunk a Tisza-tó Kiemelt Üdülőkörzethez. E településátlományon 2 statisztikai nagytérség (Észak-Magyarország, Észak-Alföld) és 4 megye (Jász-Nagykun-Szolnok, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Heves) osztozik. Ez a tény már önmagában jelentős akadályokat okozhat a Tisza-tó egészét érintő fejlesztési elképzelések, infrastrukturális beruházások megvalósításában, mivel a források elosztásánál nehezen érvényesíthető bármiféle egységes idegenforgalmi érdek.

Ha ehhez hozzátesszük, hogy a Tisza-tó Kiemelt Üdülőkörzethez sorolt települések 7 statisztikai kistérséget (Tiszafüredi, Tiszaújvárosi, Mezőkövesdi, Balmazújvárosi, Hevesi, Füzesabonyi, Szolnoki) érintenek, akkor belátható, hogy a magyar területfejlesztési politika „állatorvosi lovával” állunk szemben (1. ábra). Mindezt a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok illetékességi területét lehatároló jogszabálynak⁴ sikerült „überelnie”, amely – többszöri módosításokat követően – 68 települést magában foglaló területi egységet illet a Tisza-tó Idegenforgalmi Régió megnevezéssel. Ennek köszönhetően olyan települések is „tiszta-tavinak” érezhették magukat, amelyekből a vízfelület megközelítése csak négy másik falun történő átutazást követően valósítható meg. Tekintettel arra, hogy az idegenforgalmi régiók elsősorban a marketing és a termékfejlesztés szempontjából tekinthetők egységes térnek, ez a fajta bővítés olyan településeknek is esélyt teremtett a Tisza-tó turizmusába történő bekapcsolódásra, amelyek táji értelemben a térségen kívül esnének.

³ 35/1998. (III.20.) Országgyűlési határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról

⁴ 28/1998. (V. 13.) IKIM rendelet a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól.

1. ábra. A Tisza-tó térségének közigazgatási, területfejlesztési és turizmus marketing szempontú besorolása. – A = Tisza-tó területfejlesztési társuláshoz tartozó település; B = Tisza-tavi Regionális Idegenforgalmi Bizottság működési területe; C = Tisza-tó területfejlesztési társuláshoz és a Tisza-tavi Regionális Idegenforgalmi Bizottság működési területéhez tartozó település; D = Tisza-tó Kiemelt Üdülőkörzet; E = Statisztika kistérségek: 1 = Tiszafüredi; 2 = Tiszaújvárosi; 3 = Mezőkövesdi; 4 = Balmazújvárosi; 5 = Hevesi; 6 = Füzesabonyi; 7 = Szolnoki kistérség

Administrative divisions, territorial entities of regional development and tourism marketing in the environs of Lake Tisza. – A = member settlement of Lake Tisza Regional Development Association; B = settlements located within the area of operation of Lake Tisza Regional Council of Tourism; C = settlement belonging to Lake Tisza Regional Development Association and located within the area of operation of Lake Tisza Regional Council of Tourism; D = Lake Tisza Outstanding Recreational Area; E = Statistical Microregions: 1 = Tiszafüred; 2 = Tiszaújváros; 3 = Mezőkövesd; 4 = Balmazújváros; 5 = Heves; 6 = Füzesabony; 7 = Szolnok Microregion

A kialakult helyzet hosszú távú tarthatatlanságát átlátva 2003-ban azzal a céllal hozták létre a Tisza-tó Térségi Fejlesztési Tanácsot, hogy a térség gazdasági-társadalmi erőforrásainak aktivizálásával elősegítse a Tisza-tó közvetlen és tágabb környezetéhez tartozó települések gazdasági-társadalmi felzárkózását, az ott lakó emberek életfeltételeinek javítását, a térségi szereplők közötti aktív, hatékony együttműködés

megalapozását, ezáltal a fejlesztések összehangolását. Az immáron 89 településre bővült tiszta-tavi fejlesztési tér újabb anomáliákat teremtett. 19 olyan település (köztük a vendégek számát tekintve igencsak fontos szerepet játszó Berekfürdő vagy Tiszaújváros) található, amelyet ugyan a Tisza-tó Idegenforgalmi Régióhoz sorolt a jogszabályalkotó, azonban a Térségi Fejlesztési Tanács már nem tekint a Tisza-tóhoz tartozónak. Figyelembe véve, hogy a települések között zajló verseny során a területfejlesztési besorolás mellett meghatározó szerepet tölt be a földrajzi identifikáció, a megfigyelt káosz nem segíti elő a turisztikai fogadóképesség feltételeinek intézményesült megteremtését.

A Tisza-tó általános társadalomföldrajzi helyzetének elemzése kapcsán (KOVÁCS Z. 1992; PAPPNÉ BENSON M. 2002; MARTONNÉ ERDŐS K.–BODNÁR R. 2003) többen is rámutattak, hogy a kedvezőtlen mutatók hátterében a térség belső perifériás fekvése is meghúzódik. A Tisza-tavat övező megyeszékhelyek, Eger, Szolnok, Miskolc, Nyíregyháza és Debrecen fókuszpontjában elhelyezkedő településállomány számára hosszú ideig Tiszafüred jelentette az egyetlen eligazodási pontot, a város részleges intézményhálózata szolgálta ki a környező falvak lakosságát. A Tisza-tó közvetlen megközelíthetőségét kizárólag a 33-as számú főút biztosítja (Budapestről az autópályán történő haladás esetén is legalább 2 órás utazással érhető el a térség), a települések közötti közúti összeköttetés nehézkes. A fővárosból vasúttal, átszállás nélkül továbbra is csak Tiszafüredre utazhatunk. A távolsági vízi közlekedés nem megoldott. A munkanélküliséggel, alacsony életszínvonalal terhelt társadalmi környezet párosulva a közlekedési hálózatok nem elégséges mivoltával együttesen hátráltatják a térség fogadóképességének fejlesztését.

A sokarcú földrajzi potenciál

Ahhoz, hogy a Tisza-tóra épülő idegenforgalom feltételeinek objektív értékelése kapcsán a magyar nyelvű szakirodalomban mielőbbi elterjedhessen a *turisztikai potenciál* kifejezés, át kell tekinteni mindazon teoretikus előzményt, amely elsősorban a táj kutatással foglalkozó szakemberek vizsgálataiból származtatható. Mindeközben nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a potenciál a gazdaság és a társadalomföldrajz képviselői körében is egyre inkább elfogadottá váló fogalomnak tekinthető.

A *potenciál* a hazai és a nemzetközi földrajzi szakirodalomban egyaránt meghonosodott terminológia. A fogalom köznyelvi jelentésének, történetesen valamilyen képesség, lehetőség geográfiai értelmezésének fókuszában az áll, hogy a vizsgált térség alkalmas vagy azzá tehető bizonyos a fenntarthatóságot célzó kívánalmak kielégítésére. PÉCSI M. (1974) kiemeli, hogy a földrajzi környezet potenciálja nem azonos a táj természeti adottságainak és erőforrásainak együttesével, annak feltárásakor az emberi tényezőket is számításba kell venni. Véleménye szerint a különböző természeti részpotenciálokat az azokkal kölcsönös kapcsolatban álló társadalmi-gazdasági erőforrásokkal és adottságokkal együtt kell értékelni. Ebből következően egy térség eltérő hasznosítási célokat szolgáló potenciáljainak az eredője maga a földrajzi potenciál, ami végső soron a környezet komplex, a fenntarthatóság alkalmasságának a mutatója. Ne feledkezzünk meg azonban arról, hogy a földtudomány különböző részterületeinek képviselői a saját problémafelvetéseikre visszavezethetően más-más aspektusból vizsgálják a földrajzi potenciál kérdését.

A táj kutatási szakemberek (MAROSI S. 1981; MEZŐSI G. 1985; GALAMBOS J. 1990; CSORBA P. 1999; KERTÉSZ Á. 2003) környezetpotenciálként értelmezik a természeti környezet kínálta lehetőségeket. Általánosságban abból indulnak ki, hogy a természeti környezet számos hasznosítási lehetőséggel (erőforrásokkal és adottságokkal) rendelkezik, amelyek révén a társadalom igénye kielégíthető, vagyis különböző használati célokra való alkalmasságának mértékét kívánják megállapítani. A környezetpotenciál részpotenciálokból tevődik össze, amelyekhez mennyiségi jellemzőket rendelnek annak érdekében, hogy összehasonlíthatóvá váljanak. Gyakorlati szempontból úgy elemzik az egyes faktorokat, hogy figyelembe veszik a felhasználó érdekét, azaz a legtöbb esetben valaminek a szempontjából történő értékelésről beszélnek. KERTÉSZ Á. arra is felhívja a figyelmet, hogy a környezetpotenciál értékelésénél nem csak a hasznosítás, hanem a védelem is fontos feladat.

Amennyiben leszűkítve beszélünk a természeti környezet által meghatározott térről, a tájról, akkor annak erőforrásait és adottságait tájpotenciálként értelmezzük (KERTÉSZ Á. 1988). A tájpotenciál a táj térbeli és funkcionális szerkezete által meghatározott, tehát dinamikusan változik. A tájértékelés esetében az elemek optimális halmazából indulunk ki, a cél ebben az esetben is a feltételezett területhasznosítási módnak való megfelelés. ÁDÁM L. (1980). pl. a tájtipológiát alapul véve a tájpotenciál-típusok szerint értékeli a mezőgazdasági hasznosíthatóság, a természeti adottságok és a növénytermesztés kapcsolatának kérdését. Mivel a statikus tájértékelés nem elégíti ki a társadalmi igényeket, ezért a szakembereknek a dinamikus, a prognosztizálást is magába foglaló elemzéseket kell végezniük (GALAMBOS J. 1990).

MEZŐSI G. (1985) a talaj természetes termőképességéről értekezve használja az ökológiai potenciál kifejezést. PROBALD F. (1984) megállapítja, hogy az ökológiai potenciált a ma ismert technológiák alkalmazásával egységnyi területen elérhető maximális élelmiszertermelésnek szárazanyagban kifejezett adata jellemzi. TENK A. (1998) az ökológiai potenciált – a tájgazdálkodás fontos alapinformációjaként hasznosítva – a természeti adottságok szinonimájaként értelmezi. CSEMEZ A. (2001) a tájképek felől közelíti a potenciál problematikáját, amellyel kapcsolatban a tájnak a pszichológiai és az esztétikai hatások révén érvényesülő teljesítőképességéről beszél. CSEMEZ A. tájképi potenciál kapcsán tájkép értékelési eljárásokat dolgozott ki, amely az üdülő funkción túlmenően, a természetvédelemben és a műszaki beruházásokban is szerepet játszik.

A természeti erőforrások ökonómiai számbavételének és értékelésének igénye jelenik meg TÓTH M. (1988) gazdaságföldrajzi aspektusú értekezésében, amelyben a megújuló és a meg nem újuló erőforrások népgazdasági szempontú értékelését végzi el. A szerző a természeti erőforrások teljes körére érvényes vizsgálati elvek és módszerek kialakítására és az analógiák kreatív alkalmazására törekszik. A társadalomföldrajz a legkülönbözőbb megközelítésekben használja a potenciál kifejezést. KISS É. (1992) a Közép-Tiszavidék elmaradottságának okait és felemelkedésének korlátait kutatva a szellemi potenciált teszi felelőssé a térség állapotaiért. Az általa használt szellemi potenciál kifejezés a népesség iskolázottsági, szakképzettségi szintjével mérhető. NAGY G. (2004) potenciálmodellje a fizikai analógiákon alapszik. Matematikai statisztikai módszerekkel kíván – a GDP-t alapul véve – gazdasági értelemben vett távolságot számolni annak érdekében, hogy kirajzolja a magyar gazdaság területi súlypontjait. DÓRY T. (2000) a technológiai változások és a regionális innovációs hálózatok kapcsolatát kutatva megállapítja, hogy a regionális innovációs potenciál átfogja mindazon faktorokat és szereplőket, amelyek egy régió innovációs teljesítményét fokozzák, ill. akadályozzák. Ennek bázisát elsősorban az adott régióban található innovációs szereplők alkotják.

A turisztikai potenciál értelmezése felé

A turisztikai potenciál nem tartozik sem a nemzetközi, sem a hazai idegenforgalmi szakirodalomban szélesebb körben elterjedt terminológiák közé, de ilyen jel-

legű átfogó fogalom definiálásával sem találkozhatunk a publikációkban. A nemzetközileg elismert alpműveket áttekintve megállapítható, hogy valójában a desztináció kínálatként fordítható *supply*, (JAFARI, J. 2000) vagy a turisztikai lehetőségekként értelmezhető *tourist facilities*, (HALL, M.–PAGE, S. 2002) állnak a turisztikai potenciálhoz legközelebb. Azonban az általunk a fentiekben tárgyalt földrajzi potenciálban (amit e helyütt koncepcionális kiindulási alapként kezelünk) sokkal inkább a jövőbeli fejlesztési lehetőségek, mintsem a pillanatnyi létesítményállomány vagy az arra alapozott tevékenységi körök jelennek meg. ALAVI, J.–YASIN, M. (2000) a turisztikai potenciál kifejezést a nagyobb területi egységek versenyének matematikai-statisztikai módszerekkel történő elemzése kapcsán használják, a szerzőpáros által átvett CMS (*Constant Market Share*) modell alkalmazásával a vendégérkezés alapján prognosztizálják Iránnak a közép-keleti térségben betöltendő piaci pozícióját.

LAI, L.–GRAEFE, A. (2000) Tajvan turisztikai keresletének elemzésekor alkalmazzák a piaci potenciál (*market potential*) kifejezést, véleményük szerint a desztináció választását befolyásoló tényezők fogják meghatározni a turizmusipar jövőbeli sikereit. DHARMARATNE, G.–SANG, F.–WALLING, L. (2000) a turizmust mint bevételi forrást jelenítik meg, így értelmezésükben a turisztikai potenciál a finanszírozási gondokkal küszködő, fejlődő országbeli nemzeti parkok fejlesztésének eszköze. MELIÁN-GONZÁLEZ, A.–GARCÍA-FALCÓN, J. (2003) a spanyolországi Gran Canaria kapcsán elemzik a célterület turizmusában rejlő versenyelőnyöket (*competitive potential*) és a helyi horgászturizmust körüljárva igyekeznek minél szélesebb körű információkat gyűjteni arról, hogy melyek a vendégek utazási döntésében közrejátszó tényezők.

A turisztikai, ill. a vele szinonimként használatos idegenforgalmi potenciál kifejezés a hazai földrajzi szakirodalomban sem tekinthető előzmény nélkülinek. Gyökereit a számítógépes adatfeldolgozáson alapuló környezetminősítési kutatások kezdeteinél (TÓZSA I.–MOLNÁR K. 1983) kell keresnünk, amely módszer abból indult ki, hogy ha a földrajzi környezet minden tényezőjét rögzítjük, akkor az értékelés során a tudományos elemzés elvégzéséhez csak a hasznosítás módját kell megadni. A szerzőpáros ezt adoptálta a Répáshután elvégzett idegenforgalmi célú vizsgálataira. Az idejekorán felismerést nyert, hogy az idegenforgalmi potenciálon belül célszerű valamilyen konkrét fejlesztési célt megnevezni, mivel az egyik terület gyógyfürdő, míg a másik egy lovasközpont kialakítására alkalmasabb. A vizsgálatok során létrehozott adatbankban 16 környezeti tényezőt helyeztek el 0–9-ig számozott minősítéssel.

KERTÉSZ Á. (1988) miközben a Dunakanyart kutatta, az idegenforgalmi potenciált a természeti környezet szempontjából vizsgálta, kiemelte, hogy a mutatók elemzése kapcsán nehezen adható olyan értékelés, amely a nyári és a téli szezonra egyaránt megfelelné. Továbbá rámutatott, hogy a tájat hasznosító csoport érdekeit is figyelembe kell venni, mivel a vizsgált területen a hétvégi házak tulajdonosai és a vízparti nyaralók eltérően viszonyulnak a funkcióhoz. A matematikai módszerek alkalmazhatósága kapcsán szembesült azzal a ténnyel, hogy az egyes környezeti tényezők (pl. völgsűrűség, átlagos tszf-i magasság, nyári napok száma) aggregálása, súlyozása igencsak problematikus. A változó szabadidős-rekreációs szokásoknak köszön-

hetően egy korábban hasznosíthatatlannak tűnő terület (pl. sziklás vidék) egyik napról a másikra idegenforgalmi centrummá válhat.

Az előbbieken bemutatott nehézségek arra ösztönözték a szerzőket, hogy kutatásaikban az idegenforgalmi potenciál kérdésének a természeti és a társadalmi környezetre koncentráló, erősen matematikai alapozottságú feltárása mellett egyre nagyobb hangsúly helyeződjön a valódi idegenforgalmi vonzerőkre és a vendégfogadás meglévő feltételeire. Ez a szándék mutatkozik meg TÓZSA I. a Tisza-tóról (1992) vagy az Aggteleki Üdülőkörzetről írott (1996) munkájában is. Ezekben a cikkekben egyértelmű lett az a felismerés, hogy a vonzerőkben és az elszállásolásban testet öltő kínálat a turisztikai potenciál magja, mivel az azok hiányában meginduló fejlesztések olyan tökeigényes beruházásokat feltételeznek, amelyek megvalósulására kevés esély mutatkozik.

Mindezek ismeretében hangsúlyozzuk, hogy az elemzett tanulmányok anélkül használják az idegenforgalmi potenciál kifejezést, hogy annak teoretikus előzményeit körüljárták volna. Véleményünk szerint a turisztikai potenciál átfogó értelmezésére mindaddig azért nem került sor, mivel a környezetpotenciál természetföldrajzi szemléletű adaptációja során a fogalomhasználat turizmuselméleti háttérének feltárása elmaradt.

A magunk részéről turisztikai potenciálnak nevezzük a vizsgált terület fogadóképességének tárgyi feltételeit. Egy úticélnak a turizmusba történő bekapcsolódását, ill. a már meglévő eredményeinek fenntartását alapvetően a fogadóképessége határozza meg, amelyben a helyi turizmusipar működtetésének elengedhetetlen, materiális, számba vehető, mérhető elemei dominálnak (MICHALKÓ G. 2004). A turizmus fogadóképességének tárgyi feltételei az alpinfrastruktúra mellett, ill. arra építve, a turizmus infra- és szuprastruktúráját jelentik, amelyek elsősorban a vonzerő eredményes értékesítését segítik, és a gondtalan tartózkodást lehetővé tevő létesítményekben öltenek testet.

Így tehát amikor egy térség turisztikai potenciáljáról beszélünk, akkor nem a helyi prominencia vágyálmában élő, kizárólag a jövőre vonatkozó fejlesztési elképzelések bázisát képező, feltáratlan vonzerőkről beszélünk, hanem bizonyos vendégérkezést már a vizsgálat időpontjában is kiváltó, az abból származó költést lehetővé tevő infrastruktúra meglétét feltételezzük. A turisztikai potenciál elemeinek a forgalom generálásában testet öltő eredője kimutatható befolyással bír a helyi gazdasági, társadalmi életre, alkalmas arra, hogy a térség fejlesztésének, versenyképessége erősítésének kulcsfontosságú bázisává váljon.

A Tisza-tó idegenforgalmi szuprastruktúrája és vendégforgalma

A térségbe érkező vendégek elszállásolási lehetőségeit vizsgálva megállapítható, hogy a rendszerváltozáskor észlelt erős területi koncentrációt napjainkra egyre inkább szélesedő kínálat váltja fel. Amíg 1990-ben mindössze négy 4 település (Abádszalók, Kisköre, Tiszacsege és Tiszafüred) rendelkezett regisztrált szálláshelyekkel, addig 2003-ban 6 település (Ároktő, Borsodivánka, Négyes, Újlőrincfalva, Tizzaszőlős, Tizzasúly) kivételével szinte az üdülőkörzet teljes területén kielégíthetőek voltak a turisták éjszakai tar-

tózkodásának igényei. A vendégeket 1990-ben összesen 3572 férőhely várta, 2003-ban pedig már 12 369, ami 3,5-szeres emelkedést jelent a bázisévhez képest (1. táblázat). A jelentős mennyiségi növekedés mögött a férőhelyek struktúrájában bekövetkezett változás is tetten érhető, a magán szálláshelyek 1998-tól történő bekapcsolódása elősegítette a falusi vendéglátók szálláshely-értékesítését.

1. táblázat. A Tisza-tó Kiemelt Üdülőkörzet férőhelykapacitása, 1990, 1999–2003

Év	Kereskedelmi szálláshely	Magán-szálláshely	Összesen
1990	3572	0	3572
1999	6114	2367	8481
2000	6364	2783	9147
2001	6703	3021	9724
2002	7432	3357	10789
2003	8187	4182	12369

Forrás: KSH

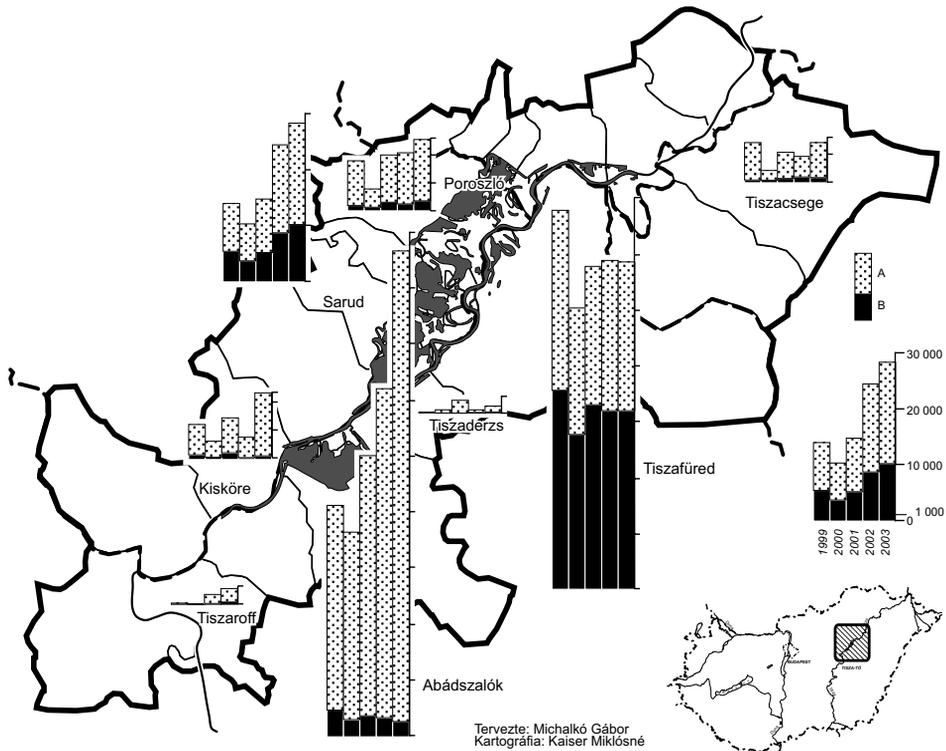
A Tisza-tó kiemelt üdülőkörzet teljes szálláshelykínálatában Abádszalók őrzi a rendszerváltozáskor elért 37% körüli részarányát, mellette Tiszafüred (30%) és Tiszacsege (12%) részesedése számottevő. Ha a kínálat belső struktúráját is vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy Tiszafüred rendelkezik a legnagyobb arányú kereskedelmi szállásférőhellyel (39%), ezzel szemben Abádszalók a magán szálláshelyek tekintetében viszi a prímet (58%).

1999–2003 között a vizsgált térség kereskedelmi és magán szálláshelyeit igénybevevő vendégek száma dinamikusan növekedett, a 2003-ban regisztrált 65 370 fő 82%-os növekedést jelent az öt évvel korábbi vendégérkezéshez képest. Annak ellenére, hogy a külföldi vendégek abszolút száma is növekedett, a teljes forgalmon belüli részarányuk csökkent. Amíg 1999-ben 18% volt külföldi vendégek aránya, addig 2003-ban már csak a vendégek 11%-a érkezett a határainkon túlról.

A vendégéjszakákban mért forgalmat tekintve a magán szálláshelyek részesedése jelentős mértékben növekedett: amíg 1999-ben az összes vendégéjszaka 16%-át regisztrálták a falusi szállásadásban vagy a fizetővendéglátásban, addig ez a mutató 2003-ban már 37%-os volt. A külföldiek esetében a kereskedelmi szálláshelyek preferálása kevésbé jellemző, az összes külföldi vendégéjszaka mindössze 30%-át regisztrálták ebben a szálláshely típusban.

A vizsgált 5 év során a vendégek átlagos tartózkodási ideje csökkent: az 1999. évi 4,1-hez képest 2003-ban már csak 3,3 vendégéjszakát lehetett kimutatni. Az országos tendenciának megfelelően a magán szálláshelyek vendégeinek átlagos tartózkodási ideje minden évben meghaladta a kereskedelmi szálláshelyeken éjszakázókét. Figyelemre méltó, hogy a külföldi vendégek az átlaghoz viszonyítva jelentősen hosszabb időt töltenek a regisztrált szálláshelyeken. 1999-ben az átlagos tartózkodási idejük 7,5 vendégéjszaka volt, ami 2003-ra 6,7-re mérséklődött, ám még így is magasabb maradt a belföldi vendégekéhez képest.

A vendégek szálláshely-igénybevételének települési szintű elemzése során nyert eredmények szoros összefüggésben állnak az elsődleges szuprastruktúra térbeli vetületeivel. 1999–2003 között a vizsgálatba vont települések közül mindössze Tiszabura esetében nem volt kimutatható szálláshelyigényes vendégforgalom, Tiszabábolnán pedig csak 2002-ben és 2003-ban maradtak el a vendégek (2. ábra). A teljes forgalom három településen koncentrálódott: Abádszalókon, Sarudon és Tiszafüreden regisztrálták a Tisza-tó kiemelt üdülőkörzet vendégéjszakáinak 82%-át. Tovább szűkítve a kört megállapítható, hogy a térség környékének turizmusában Abádszalóknak elsősorú jelentősége van, mivel területén realizálódik a vendégéjszakák 41%-a. A kisebb forgalmat bonyolítók közé tartozik Poroszló (6%), Kisköre (5,6%) és Tiszacsege (3,4%), az ennél alacsonyabb részesedésű Tiszaderzs, Tiszanána a remény bázisait képezik a térség turizmusában. Ami a külföldiek koncentrációját illeti, némileg eltérőbb képpel állunk szemben. Tiszafüreden száll meg a térségbe érkező nem magyar állampolgárok 65%-a, Abádszalókon mindössze 5,3%-a, ennek következtében Tiszafüred vendégeinek 33%-a külföldi.

2. ábra. A Tisza-tó Kiemelt Üdülőkörzet vendégforgalma, 1999–2003. – A = hazai vendégek által; B = külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma
A tourist turnover in Lake Tisza Outstanding Recreational Area, 1999–2003. – A = visitors' nights spent by Hungarian tourists; B = visitors' nights spent by foreign tourists

A Tisza-tó idegenforgalmi vonzeróinak értékelése

Idegenforgalmi vonzeró alatt azokat a dolgokat és viszonyokat értjük, amelyek a helyi gazdaságra és társadalomra számottevő mértékben befolyással bíró turistaérkezést váltanak ki. A vonzeró által motivált számottevő turistaérkezés kiváltására azért van szükség, mivel ha a helyiek által vonzeróként feltételezett és álmaikban „Eiffel-toronyként” dédelgetett objektum nincs hatással az adott település gazdaságának eredményeire, ha nem ad munkát a lakosságnak, akkor az adott állapotában nem emelhető a turisztikai vonzeró szintjére.

A vonzerók eredetük és potenciális hatókörük szerint csoportosíthatók. Az eredet – vagy más néven genesis – szerinti csoportosítás két alapvető kategóriát különböztet meg: az ember alkotta és a természeti vonzerók csoportját. A vonzerók hatókör szerinti csoportosítása során abból a földrajzi térből kell kiindulnunk, amelyből potenciálisan számottevő vendég érkezése várható. Csoportosításunk során a földrajztudomány bevett tércategóriáit használjuk, így beszélünk regionális, országos és nemzetközi vonzerókról. A régiónál kisebb területi egységek (kistérség, megye) olyan hatókörök, amelyek a kis távolságból fakadóan számottevő mértékben nem befolyásolják a vizsgált vonzeróra épülő turizmust. Az adott vonzeró fejlesztése révén bármely kategóriából átléphet a következőbe, azonban ehhez az infrastrukturális fejlesztés mellett megfelelő marketingre is szükség van.

A vonzerók csoportosításán túlmenően jelentős problémát okoz a vonzerók minősítésének kérdése. Minősítés alatt azt értjük, hogy egy objektív szempontrendszer szerint bizonyos értékeket rendelünk a vonzerót alkotó egyes tényezőkhöz és az azt feltáró létesítményekhez (a későbbiekben látni fogjuk, hogy a kettő sokszor elválaszthatatlan), majd sorrendbe állítva megpróbálunk következtetéseket levonni a térségen belüli szerepéről, a fejlesztés lehetőségéről. A vonzerók ilyen jellegű minősítése részét képezi a turisztikai potenciálnak, amely már az egész település értékelését hivatott megadni. Magyarországon először a Magyar Turizmus Rt. készített vonzeró-leltárt (1997), amely ugyan minden gyermekbetegséget magán hordozott, de abban a tekintetben korszerű volt, hogy megpróbálta megadni azokat a kereteket, amelyek alapján értékelhetővé válik egy vonzeró, így ennek az adatbázisnak a logikája a mi vizsgálatunkban is kiindulásul szolgált.

A vizsgálat módszere

Annak érdekében, hogy objektív módon és komplexen értékelhessük a Tisza-tó idegenforgalmi vonzeróit, kidolgoztunk egy vonzeró adatlapot, amelynek segítségével hét tényező (*megközelíthetőség, információ, költségi lehetőség, üzemeltetés, távolabbi környezet, látogatottság, állapot*) alapján leírhatóvá, mérhetővé vált a turisztikai potenciál vizsgált szegmense. Az adatfelvételre 2004. júl. 13–17. között került sor, amely időszakban az ELTE geográfus szakos hallgatóinak nyári terepgyakorlata keretében felkerestük a Tisza-tó Kiemelt Üdülőkörzet attrakcióit.

A kutatás tárgyává tett vonzerők kiválasztásánál abból indultunk ki, hogy azokat az objektumokat célszerű felkeresni, amelyek valamilyen módon a térségbe érkező turisták többsége előtt is ismertek lehetnek, tehát egy olyan közös információs forrást kerestünk, amely bárki számára elérhetőnek bizonyult. Ennek a kívánalomnak a „Látnivalók Magyarországon” c. útikönyv (KÖRTVÉLYESI E. 2001) felelt meg, amely az ország egész területén kapható, a nagyobb könyvtárakban megtalálható, tehát feltételezhető, hogy az idelátogató turisták útra kelésük előtt ebből a kiadványból is tájékozódnak. Az útikönyv külön fejezetben foglalkozik a Tisza-tóval, és településenként veszi számba az érdeklődésre számot tartó attrakciókat. A kérdezőbiztosok feladta a 21 vizsgálatba vont település könyvben szereplő vonzerőinek felkeresése volt. A kérdezőbiztosok a települések között gépkocsival közlekedtek, a vonzerőket az egyes településeken belül egy átlagos turista lehetőségeinek információs tárházát felhasználva kellett megtalálni. A terepkutatást megelőzően összeállított standard adatlap kitöltése során a személyes megfigyelés, szükség és lehetőség szerint az interjúkészítés módszerét vették igénybe.

Az alábbiakban hét tényező mentén igyekszünk körüljárni, értékelni az üdülőkörzet településeinek összesen 66 vonzerejét annak érdekében, hogy átfogó képet kapjunk a térség turizmusfejlesztésének bázisát képező objektumok valódi hasznosíthatóságáról. Számos település esetében alapvető problémaként merült fel a vonzerő genezisének pontos lehatárolása, mivel a Tisza vízfelülete – mint üdülésre alkalmas faktor – sokszor csak az infrastruktúrával együtt vált ki érdeklődést, és ez fordítva is igaznak bizonyult. (Pl. az Abádszalók idegenforgalmi jelképévé vált óriáscsúszda önmagában nem képez vonzást, a strand részeként pedig sokkal inkább az infrastruktúrához sorolható.)

A kérdezőbiztosok 46 épített vonzerőt, 10 természetit és 10 ún. vegyes kategóriába tartozót regisztráltak. Látható, hogy a kínálaton belül abszolút számban az ember alkotta vonzerők vannak többségben, miközben a térség turizmusa alapvetően a természeti vonzerőkön alapul. Az ember alkotta vonzerőket áttekintve a szent helyek (templomok), kiállítási helyszínek (tájházak, múzeumok), kézművesek (kosárfonók), kastélyok, ipari létesítmények és emlékek (vízerőmű, gőzszivattyú), emlékművek (emléktábla, szobor, köztéri műalkotások), a természetiben a szabad vizű strandok, a természetvédelmi területek és a termálfürdők vannak többségben. A vonzerők tulajdonosai a Magyar Államkincstár, a helyi önkormányzatok és az egyház köréből kerülnek ki, magánszemélyt vagy gazdasági társaságot csak elvétve találunk közöttük.

A vonzerőkre vonatkozó adatbázisunkat a viszonylag alacsony elemszám ellenére SPSS for Windows szoftver segítségével dolgoztuk fel, az elemzésnél az összes említés százalékos részaránya került zárójelben feltüntetésre.

a) Megközelíthetőség

A vonzerő feltárását és sikeres értékesítését nagymértékben befolyásolja annak megközelíthetősége. Ez a vizsgálatunk szempontjából az adott településen belüli elérhetőségét jelenti. A települést gépjárművel felkereső vendégek legtöbb esetben a faluba vagy a városba bevezető főútvonalon érkeznek (nem vettük figyelembe a vasúti

megközelíthetőséget), így azoknak a vonzerőknek, amelyek ettől az úttól távolabb fekszenek, problematikussá válik az elérhetősége. Ez különösen a természeti attrakciók kapcsán jelenthet nehézséget, mivel az oda vezető út minősége, járhatósága gátolhatja a látogatást. Leginkább a pormentesített út biztosítja a gépkocsival történő megközelítést, minden egyéb megoldás, különösen esős vagy árvíz (belvíz) utáni időkben hátráltató tényező lehet.

A helyszínen végzett becslésen alapuló vizsgálatunk adatai alapján a vonzerők többsége a településen keresztül vezető főút lehajtójától 1 km-en belül helyezkedik el, ebből a szempontból a legkedvezőbb helyzetben a templomok vannak, amelyek építéskor is fontos szempont volt a minél megfelelőbb körülmények közötti megközelítésük biztosítása. Azok, akik a Tisza partját kívánják elérni, már több km-nyi távolságot is kénytelenek autózni a főúttól, de a nagyobb strandok 1–2 km-en belül elérhetők. A legrosszabb tapasztalatokról azok a kérdezőbiztosok számoltak be, akik az Egyeken található csárdamúzeumot (Meggyes-csárda) vagy Pély ipartörténeti emlékének számító gözszivattyú-telepét keresték fel. Ők több mint 5 km-t voltak kénytelenek eltávolodni a főúttól.

A vizsgálatba vont vonzerők 90%-a pormentes úton megközelíthető, mindössze 10% esetében kell a kedvezőtlenebb körülményekkel számolni. A vonzerők 2%-ához (Tisza-tavi madárvilág) nem lehet gépkocsival eljutni, 20% gépkocsival, 78% gépkocsival és autóbusszal egyaránt megközelíthető. Az előbbiekből következik, hogy a vonzerők többségéhez vezető út alkalmas a kerékpárral történő látogatásra, azonban a mozgásukban korlátozott személyek a legkülönbözőbb akadályok miatt kerekesszéssel már csak néhány attrakciót tudnak felkeresni (ezek a problémák elsősorban a kastélyok, múzeumok esetében merülnek fel). A nagyvárosokkal összehasonlítva a vidéki területeken nem szokott gondot okozni a parkolás, azonban a minőségi szolgáltatás és a turisztikai termékfejlesztés része, hogy a vendég kulturált körülmények között parkoltathassa a gépjárművét: a vonzerők 73%-nál nincs kijelölt parkoló.

b) Információ

Számos a lakosság utazási szokásaival foglalkozó felmérés⁵ alátámasztotta, hogy az utazás előtti információszerzés az esetek többségében megkerülhetetlen tevékenység. Azonban a felkeresett településen belül történő tájokozódás legalább annyira fontos, mivel idő és energia takarítható meg azáltal, hogy a vendégek a település határától mihamarabb odataláljanak az attrakcióhoz (e helyen nem térünk ki azokra az esetekre, amikor a vonzerő meglelése kalandot jelentő élménnyé válik).

A vendég az ismeretlen helyen akkor érzi magát biztonságban, ha a település elérésétől folyamatos irányításban van része. Ez azt jelenti, hogy bizonyos távkö-

⁵ M.Á.S.T. 2000, 2003: A magyar lakosság utazási szokásai (www.itthon.hu A Magyar Turizmus Rt honlapjának szakmai oldalai)

zőkben, de az útelágazásokban mindenképpen információs tábla vezesse az attrakcióhoz. Egyes regionális vagy országos vonzerők esetében azzal is találkozhatunk, hogy már a településre vezető főúton tábla hívja fel a figyelmet az attrakcióra. Ez utóbbira azonban csak az esetek 10%-ban került sor, leginkább Abádszalók élt ezzel a lehetőséggel. A település belterületén már a vonzerők 40%-ánál találkozhatunk úgynevezett információs táblával, a jól ismert kék színű közúti jelzőtábla kihelyezésére azonban csak 17%-nál került sor. Különösen a gyalogos vagy a kerékpáros forgalom esetében nyújthat jelentős segítséget a kisebb irányítótáblák alkalmazása, amely a főbb csapásirány megtalálását követően pontosan a felkeresni óhajtott attrakcióhoz visz.

A vonzerők 33%-ánál áll rendelkezésre belterületi irányítótábla. Öt olyan vonzerővel találkoztunk, amelyre semmilyen irányító vagy információs tábla sem hívja fel a figyelmet, ezek jobbára a szabadstrandok között keresendők. A vonzerők 44%-át – köztük a térség jó néhány vezető attrakcióját – a táblák ellenére is csak a helybéliek útbaigazítása alapján lehetett megtalálni. Öröndetes, hogy az esetek többségében (70%) magán a vonzerőn vagy annak közvetlen közelében megjelenítik annak elnevezését, így a felkészületlen látogató is tudja, hogy éppen mit lát.

Kedvezőtlen tapasztalat, hogy a vonzerők értékeiről, történetéről szóló, leíró jellegű, ismeretterjesztő bemutatás csak 35% esetében jelenik meg, 65%-nál semmi nemű információval sem lehet találkozni (Egyeken ezt úgy oldották meg, hogy a faluközpontban egy központi információs táblánál lehet az attrakciókról tájékozódni). Ezen leírások többsége is többnyire csak magyarul jelenik meg, mindössze a vonzerők 17,5%-ban lehet idegen nyelven is tájékozódni a látottakról (ezek német és angol nyelvűek). A vonzerők 70%-ról nem áll a helyszínen rendelkezésre prospektus, idegen nyelvű nyomtatott tájékoztató mindössze 20% esetében volt tetten érhető, azok nyelve angol és német. A vonzerők 80%-ában nincs idegenvezetés, mindössze 6%, ahol idegen nyelven is folyik vezetés (ilyenek pl. a Hortobágyi Nemzeti Parkhoz tartozó attrakciók).

c) Költség

Az idegenforgalmi potenciál szempontjából elsődleges kérdésnek számít, hogy az adott attrakció milyen mértékben képes a látogatók költségének ösztönzésére, a kiadások növelésére. Ez természetesen nem csak a belépőjegy váltásával, hanem számos más szolgáltatás igénybevétele során is megvalósulhat. A vonzerők 15%-a esetében találkozhattunk belépőjegy-váltási kötelezettséggel (múzeumok, termálfürdők, szabadvízi strandok, nemzeti park). A legdrágább belépőt (450 Ft) a tiszacsegei termálstrandon kérték, a legolcsóbban (200 Ft) a múzeumokba lehetett bejutni.

A vonzerőre vagy a településre emlékeztető ajándéktárgy vásárlása 14%-ban volt biztosított, jobbára azokon a helyeken, ahol belépőt is szedtek. A jellemző ajándéktárgyak közül kiemelendők a népi iparművészeti tárgyak, amelyek többségét pár száz forintért meg lehetett vásárolni. A vonzerők 45%-nak környékén kaphatók a vonzerőt vagy a települést illusztráló képeslapok, könyvek. A legdrágább képeslap 60 Ft, a legdrágább könyv 800 Ft volt.

A parkolókat illetően a vonzerők mindössze 10%-ánál kell parkolási díjat fizetni, amely szolgáltatás legdrágább az abádszalóki strand előtt (150 Ft/óra, de egész napra csak 600 Ft). A vonzerők 60%-nál semmilyen vendéglői ellátást nem tudnak biztosítani, a meglévő vendéglátóipari létesítmények közül a büfék (25%) és éttermek (11%) dominálnak, az egységek számát tekintve a strandok és fürdők környékén észlelhetünk koncentrációt. A vonzerők 80%-nál semmilyen eszköz nem áll rendelkezésre azok élményszerűbb igénybevételéhez. Ahol lehetett kölcsönözni, ott a csónak volt a legnépszerűbb eszköz.

d) Üzemeltetés

A vonzerők 66%-ának üzemeltetése személyzetet követel. A folyamatosan jelen levő alkalmazottak száma a vonzerők több mint felében (57%) mindössze 1 főt tesz ki (eltételezve a Kiskörei vízlépcsőtől, ahol a működtetés közel 100 főt igényel). A legtöbb foglalkoztatottal a szabadvízű strandokon találkoztunk (pl. Abádszalókon létszámuk mintegy 40 fő). Az üzemeltetéshez szükséges alkalmi jelenléttel a madárrezervátumokban találkozhatunk.

A vonzerők közel 80%-a egész évben felkereshető. A szezonálisan látogathatók közé éppen a legnagyobb érdeklődést kiváltó vízparti létesítmények tartoznak, amelyek májustól szeptemberig állnak a vendégek rendelkezésére. Ami a látogatási korlátozásokat illeti, szünnapot Abádszalókon a Babamúzeumban és Tiszafüreden a Nyúzó Gáspár Fazekas Tájházban tartanak, a madárrezervátum értelemszerűen az állatok vonulásának, költségének függvényében van nyitva. Ebédszünetre Tiszafüreden kell számítani (Fazekas Tájház, Tájmuzeum). A létesítmények az esetek többségében 17–19 óra között zárnak. A vonzerők 72%-a önállóan, minden nemű korlátozás nélkül látogatható, 24%-ukban a helyszínen megoldják a bejutást, 4%-ukban azonban külön engedélyt kell erre kérni (pélyi madárrezervátum, tiszacsegei zsidó temető, négyesi katolikus templom).

e) Távolabbi környezet

A vonzerő sikeres értékesítésében fontos szerep jut az objektum távolabbi, szabad szemmel belátható, ill. gyalogosan bejárható környezetének. A vonzerők 17%-a beépítetlen természeti környezetben helyezkedik el. Többségük természeti vonzerő, azonban akad közöttük ember alkotás, építmény is (szivattyútelep, csárdamuzeum). A vonzerők 65%-át lakóházak övezik, vagyis lakott települési térben helyezkednek el, emellett 15% a szabadidős, 3% az ellátó egységekkel övezett térségben (kereskedelmi, szolgáltató településrész) található vonzerők aránya. Ami a vonzerők környezetének általános állapotát illeti, megállapítható, hogy 66%-uk karbantartott, 10%-on a felújítás nyomai tetten érhetők, 18%-uk teljesen felújított, míg mindössze 6%, amely elhanyagoltnak mondható.

A vonzerők környékén megtalálható szolgáltatások közül 42%-ban volt WC vagy mosdó, 50%-ban szemetes, 53%-ban a pihenést szolgáló ülőalkalmatosság, 27%-ban kerékpártároló és 19%-ban esővédő fulke. A vonzerők 24%-ában kocsmá, 21%-ában büfé, 13%-ában étterem, 6%-ában cukrászda és 3%-ában presszó képví-

selte a legközelebbi vendéglátóhelyet. A felmérés időpontjában a nyitva tartó vendéglátóhelyek átlagában 87 Ft-ért kínáltak egy eszpresszó kávét (a legolcsóbb 50 Ft, a legdrágább 150 Ft volt). Csaknem ugyanennyiért (86 Ft) lehetett 2 dl szénsavas üdítőt kapni (a legolcsóbb 50 Ft-ba, a legdrágább 200 Ft-ba került). Mindössze két olyan vendéglátóhely volt, amelyik nem volt nyitva a felmérés időpontjában.

f) Látogatók

A vonzerők vizsgálata során a legnagyobb nehézséget látogatottságuk mértekének megállapítása jelentette. Ahol belépőjegyet szednek vagy a csoportok száma alapján van valamifajta regisztráció, ott a kimutatásokból viszonylag pontosan megmondható a látogatottság mértéke, ami a látogatók által szabadon (díjmentesen) igénybe vehető természeti vonzerőknél hiányzik. A vizsgálatba vont vonzerők 45%-ánál egyáltalán nem mérhető a látogatók száma, 34%-uknál ugyan mérhető, de nincs szervezett számbavétel, 13%-uknál ez megbecsülhető, és mindössze 8%-uk esetében tartják nyilván a forgalmat.

A nyilvántartás, ill. becslés szerinti legnagyobb látogatószámot az abádszalóki strandon regisztrálják (napi 1500 fő), ezzel szemben a tiszavalki gyékényszövére hetente mindössze egy fő jelentkezik (a Kiskörei vízlépcsőt alig 30-an keresik fel, a tiszacsegei termálfürdőben 140 fő, a tiszafüredi Földrajzi Múzeumban 50 fő fordul meg naponta).

A vendégek százalékos összetételének megbecsülésére a megkérdezettek már több helyen vállalkoztak. A legerőteljesebb (sok esetben 90–100%) helyi lakosságra épülő látogatottság a templomok esetében volt kimutatható, de Tiszabábolnán és Tiszacsegén még a szabadstrand iránti lokális érdeklődés is 50% körüli volt. A legnagyobb arányú (90%), megyehatáron túlnyúló országos érdeklődés az újlőrincfalvai ún. „Jóléti-tó”, a tiszaderzsi Tisza-part, a tiszaroffi kastély, a tizasülyi szivattyútelep, a tiszacsegei zsellérház és a tiszadorogmai kosárfonás iránt mutatkozik. A külföldiek igen magas arányban vannak jelen Tiszafüreden Szűcs Imre fazekasnál (65%), a termálfürdőben (60%) és Kiskörén a duzzasztóműben (50%). Az összesített becslések alapján a külföldiek 94%-a Németországból érkezett.

g) A vonzerő állapota

Ami a vonzerő konkrét állapotát illeti, megállapítható, hogy a természeti vonzerők 63%-a karbantartott, gondozott, ápoltságát sugall, 19% örzi eredeti, természetes állapotát, 16% esetében észlelhetőek a turisztikai hasznosítás nyomai és mindössze 3% tekinthető elhanyagoltnak. Az ember alkotta vonzerők külső jegyei alapján 38% esetében jól látszanak a rendezettség, karbantartás nyomai, de a modern igényeknek már nem felelnek meg, 30%-ukat felújították, átalakították, modernizálták, 24%-uk megőrizte korhű, eredeti állapotát és csak 6%-uk mondható romosnak, elhanyagoltnak (Tiszacsege: zsidó temető, Tiszaderzs: romtemplom, Borbély kastély).

A vonzerő állapota összefügg a létrehozásának és a legutolsó felújításának idejével. A rendszerváltozást követően létesített vonzerők között kiemelkednek a strandok

és a szabadidős létesítmények. A felújítást illetően alig találkozni 1990-et megelőzően renovált vonzerővel (Poroszló, Kisköre: tájház; Tiszafüred: református és katolikus templom). Ahogyan arra a korábbiakban már utaltunk, a vonzerők 92%-át nem érintették az elmúlt évek árvizei. Az árvíz által károsított létesítmények többsége a 2001. évi árhullám következtében szenvedett sérüléseket, közöttük a poroszlói és a kiskörei strand, a Kiskörei duzzasztómű, Tiszaroff kastélya és a tiszafüredi madárrezervátum.

Összegzés

A Tisza-tó az Alföld legnagyobb kiterjedésű, összefüggő üdülőterülete. A Kiskörei vízlépcső duzzasztóműve mögött létrehozott mesterséges tó és az azt övező 21 település a magyarországi területfejlesztési politikában kiemelt státussal rendelkezik. A térségben 1990 után megindult idegenforgalmi fejlesztések ismert és népszerű célállomássá tették a máig számos gazdasági, társadalmi problémával terhelt Tiszató környékét. A térség felzárkózását szolgáló források megteremtését és versenyképességének biztosítását önálló területfejlesztési intézmény és marketingszervezet segíti. Mindezen politikai figyelem ellenére igen erős közigazgatási széttagoaltság gyengíti a Tisza-tó környékén fekvő települések valódi együttműködését.

A vizsgálati terület turisztikai potenciálját képviselő tárgyi feltételek, elsősorban az idegenforgalmi vonzerők és az infrastruktúra elemei elégségesnek bizonyulnak ahhoz, hogy rájuk alapozva az üdülés, a vízi-, a kerékpáros és az ökoturizmus továbbfejlődhessen. A vendégforgalom jelenlegi koncentrációja a kínálat térbeli differenciálásával és a minőségi szolgáltatások megteremtésével enyhíthető.

A Tisza-tó kiemelt üdülőkörzetben található idegenforgalmi vonzerők empirikus kutatás során elvégzett számbavétele és minősítése lehetőséget teremtett arra, hogy objektívabban ítéljük meg a térség turisztikai potenciálját. Az elemzések alapján megállapítható, hogy az egyes települések vonzerő-gazdálkodása, különösen a megközelíthetőség biztosítása, a látogatók információval való ellátása, a költségszótőnöző szolgáltatások megteremtése, a közvetlen és a távolabbi környezet állapotának javítása területén komoly elmaradások észlelhetők. Az árvízi veszélyeztetettség a folyó ezen szakaszán nem számottevő, ezért annak idegenforgalmi hatásai elhanyagolhatók.

IRODALOM

- ÁDÁM L. 1980. A Baranyai-dombság mezőgazdasági potenciálja. – *Földr. Ért.* 29. 1. pp. 35–59.
- ALAVI, J.–YASIN, M. 2000. Iran's Tourism Potential and Market Realities: An Empirical Approach to Closing the Gap. – *Journal of Travel and Tourism Marketing.* 9. 3. pp. 1–20.
- CSEMEZ A. 2001. A tájképi potenciál és a tájjelleg meghatározása. – MTA Doktori Értekezés, Bp. Kézirat, 112 p.
- CSORBA P. 1999. Tájékológia. – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 113 p.

- CSORDÁS L.–KOVÁCS A. 2003. Az idegenforgalom szerepe a térség életében. – In: TEPLÁN I. (szerk.): A Tisza és vízrendszere. II. kötet. MTA Társadalomkutató Központ. Bp. pp. 169–178.
- DÁVID L. 2004. A Vásárhelyi terv turisztikai lehetőségei. – *Gazdálkodás*. 47. 9. pp. 86–94.
- DHARMARATNE, G.–SANG, F.–WALLING, L. 2000. Tourism Potentials for Financing Protected Areas. – *Annals of Tourism Research*. 27. 3. pp. 590–610.
- DÓRY T. 2000. A regionális innovációs potenciál hatása a térségfejlődésre – In: HORVÁTH Gy.–RECHNITZER J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK. Pécs. pp. 556–574.
- FEHÉR A.–KURUCZ Gy. 1993. Mezőgazdasági térhasználat a Tisza-tó környékén. – *Gazdálkodás*. 37. 12. pp. 15–27.
- GALAMBOS J. 1990. A tájpotenciál dinamikus minősítése és a tájhasználati kockázat. – *Műhely*. 1. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Bp. 27 p.
- HALL, M.–PAGE, S. 2002. *The Geography of Tourism and Recreation: – Environment, Place and Space*. Routledge. London. 399 p.
- JAFARI, J. (ed) 2000. *Encyclopedia of Tourism*. – Routledge. London. 683 p.
- KERTÉSZ Á. 1988. A Dunakanyar-hegyvidék természeti környezetpotenciáljának mezőgazdasági és idegenforgalmi szempontú értékelése. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Bp. 168 p.
- KERTÉSZ Á. 2003. Tájökológia. – Holnap Kiadó. Bp. 166 p.
- KISS É. 1992. A szellemi potenciál néhány jellemzője a Közép-Tiszavidéken. – *Alföldi Tanulmányok* 16. Békéscsaba 14. pp. 139–156.
- KOVÁCS Z. 1992. A Tisza-tó településeinek társadalomföldrajzi viszonyai az idegenforgalom fejlesztése szempontjából. – In: A Tisza-tó idegenforgalmi földrajzi potenciálja. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Bp. pp. 22–42
- KÖRTVÉLYESI E. (szerk) 2001. *Látványok Magyarországon 2001*. – Well-Press Kiadó, Miskolc. 1022 p.
- KSH 2004. *Területi Számjelrendszer*. – CD.
- LAI, L.–GRAEFE, A. 2000. Identifying Market Potential and Destination Choice Factors of Taiwanese Overseas Travellers. – *Journal of Hospitality and Leisure Marketing*. 6. 4. pp. 45–65.
- Magyar Turizmus Rt. 1998. *Magyarország vonzerőleltára* – CD, Bp.
- MAROSI S. 1981. Táj és környezet. – *Földr. Ért.* 30. 1. pp. 59–72.
- MARTONNÉ ERDŐS K.–BODNÁR R. 2003. A turizmus és környezet kölcsönhatásai a Tisza-tó példáján. – In: CSORBA P. (szerk.): *Környezetvédelmi mozaikok: tiszteletkötet Dr. Kerényi Attila 60. születésnapjára*. Debreceni Egyetem, Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszék, Debrecen. pp. 307–326.
- MELIÁN-GONZÁLEZ, A.–GARCÍA-FALCÓN, J. 2003. Competitive Potential of Tourism in Destinations. – *Annals of Tourism Research*. 30. 3. pp. 720–740.
- MEZŐSI G. 1985. A természeti környezet potenciáljának felmérése a Sajó-Bódva köze példáján. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Bp. 216 p.
- MICHALKÓ G. 2002. Árvíz és turizmus: a szatmár-beregi térség komplex turisztikai vizsgálata a Tisza 2001. évi áradása tükrében. – *Földr. Ért.* 51. 3–4. pp. 365–383.
- MICHALKÓ G. 2003. A Tisza vízgyűjtőjének idegenforgalma. – In: TEPLÁN I. (szerk.): *A Tisza és vízrendszere*. MTA Társadalomkutató Központ. Bp. pp. 133–150.
- MICHALKÓ G. 2004. *A turizmuselmélet alapjai*. – Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 218 p.
- NAGY G. 2004. A gazdasági távolság meghatározása potenciálmodell felhasználásával. – *Területi Statisztika*. 7. 1. pp. 31–40.
- PAPPNÉ BENSON M. 2002. A Tisza-tó és környéke. – *Területi Statisztika*. 6. 6. pp. 569–574.
- PÉCSI M. 1974. A környezetpotenciál integrált földtudományi értékelése. – MTA X. Osztályának Közleményei. 7. 3–4. pp. 193–198.
- PROBÁLD F. 1984. A mezőgazdaság ökológiai potenciáljának eloszlása a Földön. – *Földr. Közl.* 32. 4. pp. 314–324.

- TARNÓY A. 1991. A Tisza-tó és térségének jövője. – Településfejlesztés 4. pp. 49–58.
- TENK A. 1998. A szigetközi régió ökológiai potenciáljának hasznosítási lehetőségei. – Gazdálkodás. 42. 2. pp. 43–48.
- TÓTH M. 1988. A természeti erőforrások potenciálja és igénybevétele gazdasági értékelésének elvi-módszertani kérdései. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Bp. 183 p.
- TÓZSA I.–MOLNÁR K. 1983. Az idegenforgalmi potenciál számítógépes, térképi meghatározása. – Földr. Ért. 32. 3–4. pp. 325–339.
- TÓZSA I. 1992. A Tisza-tó természeti földrajzi viszonyai az idegenforgalmi potenciál szempontjából. – In: A Tisza-tó idegenforgalmi földrajzi potenciálja. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Bp. pp. 1–21.
- Tózsa I. 1996. Az Aggteleki-karszt idegenforgalmi potenciálja. – Földr. Ért. 45. 3–4. pp. 299–314.

Frisnyák Sándor–Csihák György (szerk.): Gyepük, várak, erődítmények és egyéb honvédelmi létesítmények a Kárpát-medencében (895–1920). – Történeti Földrajzi Tanulmányok 7. Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszék, Nyíregyháza–Zürich, 2004. 230 old.

Figyelemre méltó és sajátos tartalmú tanulmánykötetben jelentette meg a földrajzi kutatások elismert kelet-magyarországi műhelye a Nyíregyházán 2004 novemberében megrendezett katonaföldrajzi konferencia előadásait. Az összesen 24, változó (4–14 oldal) terjedelmű értekezésből, valamint egy rövid függelékből álló kiadvány a különféle típusú, de egyaránt védelmi célokat szolgáló építmények (kő- és sáncvárak, erődtemplomok, bűvőhelyek) helyzetét földrajzi szerepkörük alapján igyekszik áttekinteni és értékelni, miközben az olvasó elé tárja izgalmas eseményekben bővelkedő történetüket.

A kötet NAGY Miklós Mihálynak a magyar hadtörténelem földrajzi alapjait áttekintő nagy ívű bevezető tanulmányával kezdődik. Ebben a szerző először a történeti földrajz és hadtörténelem közötti főbb összefüggésekre világít rá, majd katonaföldrajzi szempontból osztja fel különböző fejlődési korszakokra a Kárpát-medencéhez kötődő hadtörténelmünket. A második tanulmányban NAGY Kálmán a honfoglalás utáni országvédelem kérdéseivel foglalkozik, kiemelt feladatokként említve a 895 után frissen kialakult határok védelmének megszervezését, a szomszédos hatalmakkal való diplomáciai kapcsolatok kiépítésének fontosságát, továbbá az ország elleni külső támadásokat megelőző, főként Ny-i irányba folytatott támadó hadjáratokat. VOFKORI László tollából a székelyföldi gyepek tudhatunk meg számos értékes történeti földrajzi adatot, majd SZABADOS György azt a 11. sz.-i magyar honvédelmet mutatja be, amely sikerrel állt ellen az ismétlődő német betöréseknek.

Az ezt követő tanulmányok többsége a különféle erődítményekkel foglalkozik. CSÜLLÖG Gábor középkori váraink földrajzi elhelyezkedésének települési vonatkozásait taglalja, TOLNAI Gergely szemléletes térképekkel illusztrált cikkében katonaföldrajzi kritériumok alapján tekinti át hazai erődtemplomaink történetét.

A középkori városerődítések kezdeti kutatási eredményeiről számol be rövid értekezésében CSORBA Csaba. Őt BÉRCZI Szaniszló követi, aki a várak városon belüli elhelyezkedésében uralkodó ÉNy-i fekvést igyekszik gyakorlati szempontok (pl. a tüzek terjedése és az uralkodó szélirány közötti összefüggés) alapján indokolni. „Csokorba szedve” mutatja be a Keleti- és Déli-Kárpátok külső ívének magyar várait és erődítményeit BARABÁS László, a 10. sz.-tól a 14. sz.-ig terjedő időszakra vonatkozóan jellemezve főbb védelmi sajátosságait.

A sajátos védelmi objektumok kategóriába sorolható földalatti bűvőhelyek alapvető jellemzőiről ír több konkrét példával DARAI Lajos Mihály. Ezt követően egy fontos középkori erősség, a